

OVOZEMALJSKA DOBRA U MARULIĆEVU TEOLOŠKOM OBZORU

Branko Jozić

Marko Marulić, hrvatski renesansni književnik opsežna opusa po svojim je djelima bio i ostao poznat i priznat u velikom dijelu svijeta. No, zbog tematike koju u njima obrađuje nerijetko je viđen kao moralno-didaktički pregalac mnogo bliži obali srednjeg vijeka nego što bi pripadao novoj struji renesanse.¹ Ovakva razvrstavanja uglavnom uključuju i vrijednosni sud - kako o razdobljima, tako i o njihovim protagonistima, pa bi u ovom slučaju srednji vijek, snažno obilježen crkvenošću, bio mračan, nazadan, negativan, a sve ono što podrazumijeva pojam renesanse bilo bi napredno, moderno, pozitivno... na što će neki u apologetskom naporu pronalaziti elemente po kojima bi Marulić bio ipak renesansni, a ne srednjovjekovni pisac i mislilac, a kao salomonsko rješenje pojavit će se formula: i srednjovjekovni i renesansni.

Istraživanje Marulićeva odnosa prema ovosvjetskim vrijednostima osobito je prikladno za jedno takvo vrednovanje i svrstavanje. Naime, Marulićevo plediranje za asketske ideale (siromaštvo, samoodricanje, obuzdavanje, poniznost) za neke je dovoljan razlog da u tome vide asketsku redukciju čovjeka i bježanje od života, nasuprot renesansnom zaokretu prema pozitivnom vrednovanju ovozemaljske stvarnosti, obnavljanju poganske životne radosti, povratak antici. No, Marulić zapravo ne pripada ni srednjem vijeku ni renesansi. Naime, s jednakim bi se pravom moglo reći i da je antikni, odnosno suvremeni pisac. Zato držim da je ispravan zaključak da

---

¹ B. V o d n i k izričito će reći da je Marulićevo djelo reakcija protiv humanizma (usp. *Povijest hrvatske književnosti I*, Zagreb 1913, str. 103). M. K r l e ž a pak piše da se naš humanizam ugasio, upravo zaglavio u pokornosti crkvi i istinitoj vjeri... Marulićeva djela *Institucija*, *Evandelistar*, *De humilitate* samo su ideološka prolegomena za sintezu: "Juditu" (usp. "O našem dramskom repertoaru /Povodom 400 godina Držićeve "Tirene"/, *Scena, časopis za kazališne probleme*, Zagreb 1950, br. 1, str. 9).

Marulić nadilazi granice razdoblja i da “u njegovim djelima nisu u pitanju srednjovjekovna već biblijska stajališta ili, još šire, opća, univerzalna etička načela”²

Marulićevo zanimanje za ovozemaljske vrijednosti pa tako i temu bogatstvo-siromaštvo³ potvrđuje i letimičan pogled u indeks *Repertorija* - obimne zbirke *excerpta* iz djela poganskih kao i kršćanskih autora te svakako Svetog pisma (*avarus - avaritia, divitiae - dives, emptio, mundus, miseria - miser, paupertas - pauper, parsimonia, vanitas, humilitas*). Učenje o zemaljskim dobrima i naglašeno opredjeljenje za siromaštvo nalazimo u njegovim dvama najglasovitijim proznim djelima: *Instituciji* (I, 1 - *O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista*; I, 7 - *O tome kako se treba kloniti gramzljivosti*; I, 8 - *O čuvanju siromaštva*) i *Evangelistaru* (III, 27 - *O njegovanju siromaštva*; III, 28 - *O uzdanju u bogatstvo*; III, 29 - *O zlu bogatstva i dobru siromaštva*; III, 30 - *Neka se nitko ne boji da će mu nedostajati onoga što mu je nužno*; V, 17 - *O poroku lakomosti*; V, 18 - *O ispraznoj nadi bogataša*; V, 19 - *Lakomost je uzrok mnogih zala*; V, 20 - *Upozorenje bogatašima*; V, 21 - *O pružanju dobročinstava kako bismo bili Bogu slični*), no njegov stav da je zemaljsko blago najčešće izvor mnogih zala i da sputava čovjeka u nasljedovanju Krista, što je prava mudrost,⁴ prisutan je i drugdje, osobito kada govori o poniznosti i preziranju slave, o njegovanju i ustrajnosti u krepostima.

Marulić dobro zna da

“ki blago ima,
dobrotom ne sloveć, od svih čast prijima;”

a da

“ki ima kripost, ubog buduć ni znan,
da kako zločest gost nigdire nima stan.”

Ali on je trajno svjestan brze prolaznosti svega ovozemaljskoga te da valja prvenstveno voditi računa o svojoj vječnosti

“jer život ovi malo tarpit ima,
zato želim oni ki konca ne ima.”⁵

² D. Š i m u n d ž a, “Srednjovjekovno-renesansni i univerzalni Marulić”, *Marulić XXXI* (1998) 2, 289-294.

³ Koliko mi je poznato, Marulićevim viđenjem siromaštva u kršćanskom životu pozabavio se jedino Mladen P a r l o v u svojoj doktorskoj disertaciji: *Il mistero di Cristo - modello di vita cristiana secondo Marco Marulić*, Romae 1996, str. 337-348.

⁴ Usp. *Ev III, 5.* (Marulićeva se djela navode prema izdanju *Sabrana djela - Književni krug Split*) I E r a z m o je progovorio protiv izazova lakomosti tvrdeći da je veličanstveno prezirati bogatstvo (*contemnere divitias magnificum est*). I on se obra na one koji se zovu kršćanima, gramze za zemaljskim blagom i to pokušavaju opravdati kao nužno da bi mogli živjeti. Erazmo podsjeća kako nas Krist poziva da najprije tražimo kraljevstvo Božje, a da će nam se sve ostalo nadodati; kako nas poziva da se ugledamo u ptice nebeske i poljske ljiljane — usp. *Enchiridion militis Christiani*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt 1995, Band 1, str. 344.

⁵ *Suprotiva slasti od blaga* 1-2; 5-6; 17-18.

Marulić, dakle, vidi koja mjerila vladaju u svijetu što ga okružuje, ali kao marni tragatelj za životnom mudrošću želi ponuditi drukčiji sustav vrijednosti, ne neki novi izvorno njegov, nego zanemareni i zaboravljeni što ga on crpi iz biblijsko-kršćanske i antičke mudrosne tradicije.

Podsjetio bih da negativan stav prema ovom svijetu i životu zapravo nije kršćanski, odnosno da i antički svijet, koji renesansa revalorizira, poznaje takav negativan / pesimistički stav. U kasnoj antici prevladavala je platonistička koncepcija svijeta: iznad mjeseca nalazila su se nepromjenljiva nebesa gdje se kreću rojevi zvijezda; ispod je sublunarni svijet slučaja, promjenljivosti i smrti, proganjen od zla.⁶ U tom divnom zdanju s tolikim stanovima, najskromniji od svih bila je Zemlja: ona je shvaćena kao konglomerat otpada i sedimenta svemira, hladne, teške i nečiste materije čiji ju je teret strmoglavio u središte.

Svijest da je Zemlja tek glavica pribadače u neizmjernosti prostora, a ljudski život glavica pribadače u neizmjernosti vremena, oštrica noža između dvije vječnosti (zaključak astronoma i filozofa) moralisti antike upotrijebili su kao argument za govor o ispraznosti ljudskih težnja.⁷ Tradicionalna je antiteza između nebeskog i zemaljskog svijeta sve intenzivnije naglašavana i sve češće upotrebljavana da bi se na njoj gradio moral. No, vrijednost ovosvjetske stvarnosti ne ostaje samo relativizirana nego nerijetko biva i stigmatizirana kao nešto negativno i zlo.⁸

Očito da se u jednom takvom svijetu Plotinov "unutarnji čovjek", odnosno Pavlov i gnostički "pneumatski ili duhovni čovjek" morao osjećati strancem i prognanikom.⁹ Ako je čovjek stranac lualica na Zemlji, njegovu nazočnost ovdje treba zahvaliti slučaju, gubitku krila; s ovog gledišta njegovo je rođenje bez sumnje nesreća. Stara misao da je tijelo "tamnica, živuća smrt, vidljivi leš, grob što ga nosimo sa sobom"¹⁰ nije kršćanska; ona datira još od Heraklita i Empedokla. I

⁶ Usp. P l a t o n, *Theaet.* 176 A.

⁷ Seneka, *Nat. quaest. I, praef.* 8; C i c e r o n, *Somn. Scip.* III 16; *De mundo* Pseudo-Aristotela, I 391, 18 sl.; L u k i j a n, *Ikaromenip*, XVIII: Najbogatiji zemljoposjednici obrađuju tek "jedan epikurejski atom".

⁸ Negativno viđenje ovoga svijeta rezultiralo je mišlju većine gnostičkih sustava da on ne može biti stvorenje vrhovnog, dobrog Boga, nego nekog nižeg demijurga, nemilosrdnog starozavjetnog Boga ili anđela koji su se pobunili protiv Boga (usp. npr. R. M. G r a n t, *Gnosticismo e cristianesimo primitivo*, Il Mulino, Bologna 1976; E. B u o n a i u t i, *Lo gnosticismo*, I Dioskuri, Genova 1987).

⁹ Prema epigramatskim riječima *Poslanice Diognetu* kršćani "žive u svojim gradovima, ali kao stranci; dijele sve građanske obveze, a podnose sva ograničenja stranaca; svaka strana zemlja njihova je domovina, a svaka im je domovina strana" (5, 5). Već u vrijeme novozavjetnih autora ističe se prolaznost ovog eona i snažna čežnja za skorim Kristovim dolaskom pa je Pavao prisiljen opomenuti zajednicu Solunjana da nastave živjeti i raditi, a ne samo čekati Gospodnji pojavak (usp. 2 Sol 2-3). Slična zapažanja nalazimo i izvan kršćanstva: "Sve što je povezano s tijelom nalik je rijeci, a što je povezano s dušom nalik snu i prikazi. Život je borba i nalik privremenoj postaji na putovanju, a posmrtno sjećanje - zaborav." (M. A u r e l i j e, *Samomu sebi*, Cid, Zagreb 1996, II 17; usp. i XII 1,2; VII 10)

¹⁰ *Corp. Herm.* VII, 2.

budući da je tjelesni život značio smrt za dušu, spasenje se sastojalo u mrtvljenju tijela i u odricanju. U raznim dijelovima Sredozemlja i prije kršćanstva pojavile su se različite asketske grupe: eseni, terapeuti, egipatski kontemplativci, novopitagorovci. Poznato je da su stoici i kinici nastojali gajiti duh slobode i nenavezanosti na materijalna dobra.¹¹

Dakako da je negativno vrednovanje tijela, materije i ovog svijeta uopće u određenoj mjeri prihvaćeno i u kršćanstvu, unatoč ispovijedanju dogma o utjelovljenju Božje Riječi i o uskrsnuću tijela, i unatoč Pavlovom izrazu o tijelu kao hramu Božjem, a što je sve trebalo afirmirati i ovosvjetsku stvarnost. Radikalno negativan odnos prema svijetu mnoge koji su se predavali asketskom životu "otjerao" je u pustinje Egipta i Sirije.¹²

Iz rečenoga vidljivo je da i kršćanska tradicija uključuje čitav spektar stavova, ali kad općenito govorimo o kršćanskom stavu, mislimo na onaj prevladavajući u okviru ortodoksije. Kršćanski se stav temelji na četiri glavne dogme: o stvaranju, istočnom grijehu, otkupljenju i uskrsnuću. Protologija i eshatologija - vjerovanje o početku /podrijetlu i kraju /svrsi svijeta bitno određuju čovjekovo bivstvovanje između ta dva pola. Jedna od temeljnih kršćanskih dogma jest ta da svekoliko stvorenje i čovjek potječu od Boga; Bog je sve iz ništavila pozvao u postojanje činom slobodnog samo-priopćavanja: sve je refleks njegove dobrote i ljepote, a čovjek njegova slika i prilika. U božanskoj ekonomiji čin stvaranja nastavljen je činom novog stvaranja (Kristovim otkupiteljskim zahvatom) a treba kulminirati u eshatološkom uglavljenju svega u Kristu (usp. Post 1-2; Kol 1, 15-20; Ef 1, 10). Priroda, stvoreni svijet je dom, okvir za povijest spasenja, a Bog koji spasava jest Bog Stvoritelj. Iako kršćanska teologija potvrđuje temeljnu dobrotu stvorenja, ona raspoznaje grješno stanje našega svijeta u nauku o istočnom grijehu, koji je znao prouzrokovati pretjerani pesimizam i negativan stav prema svijetu, prema materijalnim stvarima pa prema tome i prema posjedovanju.

Baviti se Marulićem, a ne voditi računa o toj potki na kojoj on tka neizostavno će dovesti do redukcije i zastranjenja u zaključcima. Njegova su djela armirana odlomcima ili parafrazama iz "kanonske" literature, poglavito Sv. pisma;

¹¹ Izuzetno očitovanje unutarnje slobode riječi su Demetrija upravljene besmrtnim bogovima "... Želite li moju djecu? Uzmite ih; za vas sam ih podigao. Ili neki dio moga tijela? Uzmite ga: ne obećavam vam mnogo jer ću ubrzo ostaviti i ostatak. Ili moj dah? Zacijelo vam neću priječiti da uzmete ono što ste mi dali. Što god željeli, imat ćete s mojim pristankom..." (S e n e k a, *Dialogi* I, 5, 5). Drugdje pak prisjeća se snažnih utisaka s predavanja učitelja Atala: "Kad bi počinjao preporučivati siromaštvo i pokazivati da je sve ono što prelazi okvir potrebnoga nekorisni i štetni teret za onoga tko ga treba nositi, često sam poželio izići iz škole siromašan, a kad bi počeo ismijavati naše užitke, hvaliti uzdržljivost tijela, umjerenost trpeze, čistoću duha koji se usteže ne samo od zabranjenih, nego i od nekorisnih užitaka, pojavljivala se želja da zauzdam grlo i trbuh." (*Ep* 108, 14).

¹² Prema T e r t u l i j a n u tijelo opstruira, pomračuje i kalja dušu (*De anima* 53); "Ja ubijam njega (=tijelo), jer ono ubija mene", veli jedan otac iz pustinje (*Heraclidis Paradeisos* I). Životi pustinjskih otaca pružaju brojne primjere trajne i svojevolljne tjelesne torture koja nije uvijek bila oslobođena agonističkog ekshibicionizma i samodopadnosti. "Ja sam mrtviji od tebe", hvalili bi se neki i izazivali zavist drugih (*Hist. Laus.* XXXVII).

impregnirana su tradicijom razvijenom na svetopisamskim zasadama. U njima je transparentan stav kršćanskog platonizma gdje razabiremo naglašeno nastojanje, koje je - leitmotiv Augustinovih *Ispovijesti*, bijeg od nebića, bijeg od smrti i prolaznosti i otkrivanje pouzdane luke u apsolutnom biću - Bogu koji je izvor i ušće svega.¹³

Dakako, i prema Maruliću¹⁴ Bog je stvorio svijet "iz ništa" i to ništa / ništavilo / ništavnost sastavni je dio naravi stvorenoga; to "ništa" nije nešto pozitivno, realno, nego svojevrsna aktualizacija nebića. Sve što u stvorenjima "jest" potječe od Boga, a što "nije" potječe od "ništa" i očituje se kao nedostatak, nesavršenstvo, nepostojanost, propadljivost. Biljeg ništavnosti je na svim stvorenjima - tjelesnim i duhovnim. Te misli razabiremo i u Marulićevim pjesničkim izrazima:

Samo (j') Bog svemogi, ki je sva istina,
a svit ov hudobni himba ter taščina.¹⁵

Taščina od taščin i sve je taščina,
ovi svit jest osin i magla i hina.¹⁶

Kao što je u ontološkom smislu svako biće biće prema stupnju participacije na apsolutnom Biću, tako je i njegova dobrota ovisna o stupnju participacije na apsolutnom Dobru. Zlo je *privatio* - lišenje, odsutnost punine bića. Ono nije supstancijalno, nego je epifenomen silazne hijerarhije supstancijalnih dobara. Stvorenja teže k svojstvenom im mjestu. Čovjek, također stvorenje, ima uzvišeniji položaj kao posrednik između kraljevstva duha i kraljevstva materije. "Prirodno mjesto" za ljudsko biće jest Bog i čovjek se nalazi u stanju neprestanog nemira, dok ne stekne mir u Bogu. Budući da je dvojne naravi - tjelesna ga vuče k tjelesnom, čulnom, a duhovna ga vuče duhovnom, k Bogu.¹⁷ Kad prevladava prvi oblik ljubavi

¹³Sve što je podložno promjeni nalazi se između bića i nebića i svaka promjena pokazuje se kao djelomična smrt, označava siromaštvo i nepotpunost (*In Ioan. Ev. XXXVIII 10*). Biće je u pravom smislu samo Bog, a promjenljiva bića postoje samo u mjeri u kojoj participiraju od Bića i njihova nestabilnost raste proporcionalno sa stupnjem nesličnosti božanskoj naravi (*Ispovijesti VII 11; XI 5; Soliloquia I 1*).

¹⁴Usp. npr. *Dobri nauci 1*; 39-40 i sl.

¹⁵*Dobri nauci 71-72*; usp. *De natura bon. 27; De Genesi opus imperfectum 51; De anima et eius origine II 5; 6*.

¹⁶*Svit je taščina*.

¹⁷Bog čini samo dobro; stvorio i tijelo i dušu, ali tijelo je dobro niže vrste, potčinjeno dobro; duša je "dobila tijelo na uslugu" (*De pec. mer. II 22*). Augustin preuzima od platonista shvaćanje čovjeka kao "duše koja koristi tijelo" (usp. *Enn. IV 4, 18*). Najkarakterističnija platonistička postavka da tijelo predstavlja okove i grobnicu duše (*Enn. IV 8*). Augustin: čovjek je jedinstvo duše i tijela a duša je njegov bolji dio (usp. *De civ. Dei XIII 24*). Duša je slična jahaču koji upravlja svojim konjem, a čovjek ujedno sa svojim tijelom - konjaniku s konjem (*De mor. I 4*).

(*cupiditas*), on se udaljuje od Boga; kad prevladava druga (*caritas*) on se ustremkuje prema Bogu.¹⁸ To Marulić nedvosmisleno izražava stihovima:

On se ima slavit svarhu svega sasvim,
ufan' je u nj stavit ter ljubiti nada svim.¹⁹

Prema tome, moralno zlo izražava se odstupanjem volje od potpunijeg bića k nepotpunijem i to je osnova na kojoj Marulić gradi svoj stav prema ovozemaljskim dobrima.²⁰ Drukčije gledano, blaženstvo može postići samo onaj kome je objekt krajnje težnje, cilj ono što je dostojno čovjeka (*honestum*) - ono što odgovara njegovom visokom predodređenju, a sve ostalo razmatra samo kao sredstva za postizanje tog cilja (*utile*). Blaženstvo je naslada, plod (*fructum*) ljubavi prema dostojnom, prema najvišem dobru. Naslađivati se (*frui*) treba samo tim apsolutnim dobrom, a svima ostalim, manjim i relativnim dobrima treba se samo služiti / koristiti (*uti*).

Naslađivati se znači voljeti nešto radi njega samog; koristiti se znači voljeti ga radi nečeg drugog. Augustinov je zaključak da je dostojno naslađivati se isključivo Bogom (*Deus Trinitas, res qua fruendum*), a sve ostalo spada u red sredstava koja mogu biti pomoć na putu do tog cilja. Dosljedno tome čovjek treba više ljubiti ono što stoji bliže Bogu, a manje ono što se od njega udaljava: živo više od neživog, dušu više od tijela, u duši razum ispred osjećaja, u razumu kontemplativni dio ispred aktivnog.²¹ Ovim mislima protkan je čitav Marulićev opus. Njegov odnos prema bogatstvu /siromaštvu treba dakle promatrati u svjetlu osnovnih kršćanskih istina, u svjetlu objave, tradicije i dakako pokreta *devotio moderna* koji karakterizira snažna želja i napor za autentičnim kršćanskim životom, tj. nasljedovanjem Krista, budući da je to također osnovno obilježje i Marulićeva moralno-didaktičkog angažmana jer

Zloba prevelika ter svaka zla dila
od počela svita nisu taka bila,
ka su sad nastala: himba, ne bi vire,
ni zala ostala, kojim ne bi mire.
Vira je smanjkala, pravda izginula,
zloba abundala, ljubav ostinula...²²

¹⁸ Usp. *Ispovijesti* XIII, 9; I, 1; *De Trinitate* IX 8.

¹⁹ *Dobri nauci* 41-42.

²⁰ Usp. *Contra Julianum* V 35. "Vas svit tvoj da bi bil, ča biti ne more, / ter sva blaga imil, ča t' prudi nebore?" reći će Marulić (*Dobri nauci* 487-488).

²¹ *Solo Deo fruendum* - usp. *De doctrina Christiana* I, 4; I, 22; III 15; *Contra Faust.* XXII 27-28.

²² *Dobri nauci* 89-94.

Inače, tema siromaštva zacijelo je najparadoksalnija u biblijskoj tradiciji. Nema nigdje pohvale siromaštva radi njega samoga. U Starom zavjetu bogatstvo je jedno dobro i stoga se ne idealizira nikakvo društvo neimaštine nasuprot društvu blagostanja. Uspjeh u svijetu shvaćan je kao znak Božjeg blagoslova (Post 13, 2; 26,12 sl; Pnz 8, 7-10; 28, 1-11...). I pravedniku i bezbožniku već na ovoj zemlji Bog plaća za njihovu pravednost odnosno bezbožnost.²³

No, iako je bogatstvo određeno dobro, od njega postoje veća dobra. U Starom zavjetu postoje mnogi pozivi da mu se pretpostavi mir duše (usp. Izr 15, 15), dobar glas (usp. Izr 22, 1), pravednost (usp. Izr 16, 8), zdravlje (Sir 30, 14 sl.), mudrost koja može biti izvor bogatstva (usp. 1 Kr 3, 11 sl; Job 28, 15-19; Mudr 7, 8-11).

Teško dostižna egzistencijalna ravnoteža sažeta je u jednoj molitvi: "Za dvoje te molim, ne uskrati mi, dok ne umrem: udalji od mene licemjernu i lažnu riječ; ne daj mi siromaštva ni bogatstva: hrani me kruhom mojim dostatnim." (Izr 30, 7-8). Realističan stav izražava svijest da i preteško siromaštvo kao i pretjerano bogatstvo predstavljaju duhovni rizik, no u većini slučajeva štetnije je prekomjerno bogatstvo: ono izlaže beskorisnim brigama (Prop 5, 9-10; 2, 18-23); iznad svega stvara iluziju samodostatnosti i čini čovjeka arogantnim prema Bogu (usp. Pnz 6, 12; 8, 12; 31, 20; 32, 15; Hoš 13, 6; Jr 9, 22; Izr 10, 15; 11, 28; Ps 52, 9), i jasno prema siromahu te nerijetko odvodi u idolatriju (usp. Hoš 2; 10, 1; Ez 16; 7, 19-20; Iz 2, 7-8; 7, 20). Na ovu će opasnost Marulić višekratno upozoravati, npr:

"Ki blagu nastoje puni su ćudi zle,
u brizi sve stoje, o dobru ne misle.
Pečalan život njih, trudi ter nevolje,
sva blaga da bi njih, ne bi njim dovolje."²⁴

Ili pak:

"Za steć niko blago čemu ti je štentat?
Veće t' budi drago malim se kuntentat.
Jer prikarcana nav rado se potopi,
a ka je prazna plav, more ju naškropi."²⁵

---

²³ Čovjek je blagoslovljen od Boga za svoju vjernost, a taj se blagoslov sastoji u dugom životu, u potomstvu, u blagostanju, u ugledu i u poštivanju drugih (usp. Post 13, 2; 20, 14; 24, 13-14. 35; 30, 30; 1 Kr 10; Izr 3, 16; 15, 6; 19, 23; 28, 20; Job 5,24; 42, 10-12; Sir 11, 21-25; 31, 11; Ps 1, 1-3; 112, 1-3). Bezbožnik, naprotiv, ima suprotan usud (usp. Pnz 28, 15-46; Ps 109, 10-12; Izr 6, 6-11; 10, 4; 12, 11; 13, 18. 23. 25; 14,23; 20, 13; 21, 17; 23, 20-21; 24, 30-34; 28, 19; Sir 18, 33-19, 1 sl.; Job 5, 1-7; 15, 25-35; 20, 20-22; 22, 20; 27, 16-19 itd.).

²⁴ *Dobri nauci* 643-646.

²⁵ *Stumačen'je Kata* 185-188.

Svakako kroz Stari zavjet razvila se slika o Bogu koji unatoč apsolutnoj pravednosti stoji na strani siromaha pa se osobito u proročkim tekstovima došlo do poistovjećivanja Božje stvari sa stvari siromaha (*anawim*) (Iz 11, 4; 14, 30-32; 41, 17; 49, 13; 54, 11; 61, 1; 25, 4; 26, 6; Am 2, 6-7; 4, 1; 5, 11; Bar 2, 18); do ideje o siromahu kao vjernom prijatelju Božjem. Ovakva identifikacija je izmijenila poimanje siromaštva: ono više nije samo ekonomsko ili socijalno nego također i duhovno, odnosno s vremenom postaje potpuno duhovno (usp. Sef 2, 3). U mudrosnoj literaturi nalazimo da je siromah mio Bogu; potlačeni i prognani svoje oslobođenje pronalazi u Jahvi (usp. Ps 9, 13-19; 12, 13; 22, 29; 34, 7; 35, 10; 37, 9-11; 72, 2-4 itd.); štoviše, ne samo da je siromah svet čovjek, nego je svet čovjek nužno siromašan.

Značajno za kršćansku asketsku tradiciju bilo je što je nakon propasti davidovske dinastije monarhijski mesijanizam poprimio nove obrise. Umjesto kralja novi posrednik spasenja je Sluga Jahvin: mesijanski lik poniznog proroka, odbačenog i pogubljenog koji snagom svoje žrtve i predanja ostvaruje svoju univerzalnu misiju. Mesija više nema apsolutnu moć orijentalnog kralja, nego je "Jahvin siromah" (usp. Iz 42, 1-7; 49, 1-6; 50, 4-9; 52, 13-53,12). Tako tema siromaštva dosiže svoj vrhunac: Spasenje Božje djelo je jednog siromaha.

Prema tome, za kršćansku je antropologiju Isus Krist središnja paradigma. Kršćanin je u najdoslovnijem smislu Isusov učenik, onaj koji od Isusa uči kako autentično živjeti svoju bogolikost. Od samih početaka prvotni cilj kršćanskog života i askeze jest punina života u Kristu Isusu, što je podrazumijevalo suobličavanje s poniznim, siromašnim, trpećim i umirućim Kristom. U jeruzalemskoj zajednici nitko nije svojim nazivao ono što je posjedovao i sve im bijaše zajedničko (Dj 4, 32). To zajedništvo dobara nije samo znak uzajamnog prihvaćanja među vjernicima, nego izražava da je svaki kršćanin poput Krista Sluga Jahvin: suobličanje siromašnom i poniženom Isusu podrazumijevalo je i proslavljenje s uskrslim Kristom, odnosno, drugim riječima, kršćani su već na zemlji živjeli eshatološku stvarnost.

Siromaštvo je tako postalo integralni dio kršćanskog navještaja jer je ukorijenjeno u Kristov pashalni misterij: u otajstvo kenoze - poniženja, lišenja u utjelovljenju, osudi i smrti - te otajstvo proslavljenja. To što je Krist proslavljen i postao Gospodinom treba zahvaliti upravo prethodnoj kenozi pa i siromaštvo kao takvo čini temelj pashalnog iskustva Kristova, a po njemu i kršćana (usp. Mt 10, 17-25; 16, 21-28; 17, 22-23; 20, 17-19; Mk 8, 31-38; 9, 31; 11, 32-34; 13, 9-13; Lk 9, 22-27. 43-45; 18, 31-33; 21, 12-19; Iv 15, 18-23; 1 Iv 3,12-13).

Osim toga, drevnom patrističkom nauku o deifikaciji - pobožanstvenjenju čovjeka, u kojem se osjeća ivanovski utjecaj, osobit je doprinos dao sv. Augustin učenjem o "operativnoj" i "kooperativnoj" milosti. Ovaj pak vid kooperativne milosti ("ono što Bog čini u nama s nama") dodatno je razvio sv. Toma. Prema njemu, milost preobrazuje ljudsku narav podižući je na sličnost s Bogom ("nadnaravna" razina) do takvog stupnja da djela koja čini osoba u milosti postaju zaslužna za vječni život. Dodatni impuls dali su razni pauperistički pokreti,

poglavitno franjevački i *devotio moderna*. Naime, i sv. Franjo i sljedbenici *nove pobožnosti*, duboko dirnuti Kristovom poniznošću i siromaštvom, brižno su izbjegavali trku za bogatstvom, užicima, čašću. Potrebno je puno odricanje kako se vjernik ne bi odvratio od traganja za onim najvažnijim - "unutrašnjim gledanjem Boga", kojem sve treba biti podređeno.

Sve rečeno treba imati u vidu kad se razmatra Marulićev moralno-didaktički angažman i njegov odnos prema ovozemaljskim vrijednostima jer i u njegovoj misli Krist je temeljna paradigma kršćanskog življenja - i to siromašni i ponizni / poniženi Krist patnik. Iz njegova se djela jasno razabire da je taj i takav Krist za nj "put, istina i život." I kod Marulića život kršćanskog učenitva teži isključivo za nadnaravnim ciljem: puninom života u Kristu Isusu. Stoga čitav ovozemaljski život i svaki vid toga života valja usklađivati s Kristom, suobličavati se s Kristom.²⁶

Svoje najslavnije djelo, *Instituciju - pouke o čestitom i blaženom životu po primjerima svetaca* on otvara poglavljem *O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista*. Već u samom naslovu poglavlja uočavamo njegovo opredjeljenje za siromaštvo, kao i opravdanje takva izbora. *Nihil amori Christi praeponere* - ništa pretpostaviti ljubavi prema Kristu - stav je mnogih, osobito mučenika i mučenica, od početka naviještanja radosne vijesti; stav što ga je Benedikt kodificirao,²⁷ a između ostalih i Marulić propagirao. Primjer siromašnog Krista za njega nije samo poziv, nego i zahtjev, *condicio sine qua non*, kršćanskog učenitva; učenikom se može biti jedino u siromaštvu: Isusove riječi "Ako hoćeš biti savršen, idi, prodaj što imaš i podijeli siromasima pa ćeš imati blago na nebu, a onda dođi i slijedi me!" on ne želi interpretirati nego živjeti tvrdeći "siromašan treba da bude učenik siromašna učitelja."²⁸ "Tko, dakle, ne bude siromašan, neće moći nasljedovati Krista."²⁹ Prema tome, siromaštvo je za Marulića u izravnoj vezi s kršćanskim poimanjem savršenstva: "Znak je, dakle, savršenstva prezreti bogatstvo i nasljedovati Kristovo siromaštvo, odbaciti težnju za ispraznom slavom i poniznošću se sniziti."³⁰

Siromaštvo, očito, nije dobro / vrednota samo u sebi, nego je uvjet slobode i prijanjanja uz ono neusporedivo vrjednije: Krist je "upravo zbog toga na zemlji njegovao siromaštvo da bi nas poučio svojim primjerom kako zemaljske stvari

²⁶ Prema jednoj drevnoj definiciji kršćanin je onaj koji u svemu nasljeduje i slijedi Krista (P r i m i n i j e, *Scarapsus* 13 - cit. prema J. P e l i k a n, *Isus kroz stoljeća*, ZIRAL, Mostar 1997, 134). Osim što je na hrvatski preveo *De imitatione Christi* Tome K e m p e n c a, nasljedovanje Krista provlači se kao *Leitmotiv* čitava Marulićeva djela.

²⁷ *Pravilo* 4. U pozadini kao da odjekuju Pavlove riječi: "Sve što mi je bilo vrijedno, izgubilo je u mojoj cijeni vrijednost za me zbog Krista. Štoviše, sve sada gubi u mojoj cijeni svoju vrijednost zbog najveće prednosti: spoznaje Krista Isusa, moga Gospodina. Radi njega sam sve žrtvovao, i sve smatram blatom, da Krista dobijem i da budem u njemu..." (Fil 3, 7-8).

²⁸ *De humilitate* str. 101.

²⁹ *Institucija I*, 8 = I, 133 (što znači: 1. knjiga, 8. poglavlje, odnosno 1. svezak *Institucije*, str. 133).

³⁰ *Evandelistar IV*, 10 = II, 60.

valja prezirati, a voditi brigu samo za nebeske”.³¹ Jasna je dakle motivacija rekao bih suzdržanog, a ako treba i radikalno neprijateljskog stava prema zemaljskim dobrima: siromaštvo je zapravo sloboda da se može slijediti Krista jer brige za zemaljske stvari mogu sputavati (i najčešće sputavaju) na putu kreposnog življenja i kršćanskog savršenstva a time u pitanje dovesti i vlastitu vječnost.³² Svoju isključivost opravdava riječima: “Ne može svim čuvstvom ljubavi prionuti uz Krista onaj čiji duh vuče na protivnu stranu kakva briga za zemaljskim stvarima”,³³ što je re-miniscencija Isusovih riječi: “Ne možete služiti dvojici gospodara” (usp. Lk 16, 13).³⁴

Ali, očito, ni bogatstvo za Marulića nije u sebi zlo, nego ukoliko postaje prepreka na putu kreposna življenja, prepreka između kršćanina i Krista. “Oni koji hlepe za gomilanjem blaga ne mogu razmišljati o dobrima koja su vječna te, ugađajući tijelu, duševna dobra izlažu prijeziru, a očarani slašću ovozemaljskih stvari, zaboravljaju one što ih očekujemo u budućnosti. No, daleko je bolje ući nag u kraljevstvo nebesko negoli skupa sa svojim obiljem i bogatstvom biti poslan u vječni oganj i doživjeti prejadnu sudbinu onoga bogataša...”³⁵ Naime, bogataši će na posljednjem sudu biti osuđeni jer nisu pomagali siromahe.³⁶

³¹ *Evandelistar III*, 27 = I, 337.

³² Usp. *De humilitate* 59.

³³ *Evandelistar I*, 20 = I, 117-118.

³⁴ Marulić, dakle, kao cijeli Novi zavjet i kršćanska tradicija u Kristu vidi središte i ispunjenje božanske ekonomije. Tako je i siromaštvo promatrano kroz događaj Krista s naglašeno eshatološkog gledišta i u Novom je zavjetu viđeno je kao velika pozitivna vrednota: ono je prvo među blaženstvima (Mt 5, 1; Lk 6, 20). Komplementarno gledište je ono gdje se u parabolama ili izravno (Jao vama, bogataši...) osuđuje “varavo bogatstvo” i “idolopoklonstvo pohlepe” (Mt 19, 16-26; Mk 10, 17-31; 12, 41-44; Lk 6, 24-25; 12, 16-21; 16, 19-31; 18, 18-30; 21, 1-4). Snažno je naglašeno da se ne može služiti dvojici gospodara: Bogu i bogatstvu (Mt 6, 24; Lk 16, 13). Blago /novac je tiranin jer guši evanđeosku riječ (usp. Mt 13, 22; Mk 4, 18-19; Lk 8, 14). Bogatstvo sa svim brigama i užicima koje sa sobom donosi odvrća od svadbene gozbe (usp. Lk 14, 18-19).

Odbijanje bogatog mladića da slijedi Krista prigoda je za novo podsjećanje da bogatstvo može biti zapreka...: “Kako će teško bogataš ući u kraljevstvo Božje” (Mk 10, 23)... “lakše će deva kroz ušice iglene, nego bogataš ući u kraljevstvo Božje”. Ovo je obrat općeg uvjerenja prema kojem se prijateljstvo s Bogom i njegov blagoslov pretvaraju u zemaljski prosperitet i blagostanje (mnogi prvi bit će posljednji, i mnogi posljednji prvi - Mk 10, 31).

Parabola o bogatašu bezumniku sadrži pouku o bogatstvu: ona upozorava na opasnost od pohlepe koja zaposjedne čovjeka i pretvori ga u bezumnika koji zaniječe Boga, a život čovjeka, makar i u obilju, ne ovisi o dobrima koja posjeduje. Parenetski zaključak parabole razlikuje blago na zemlji (obogatiti se za same sebe) od blaga na nebu (obogatiti se pred Bogom) (usp. Lk 12, 15-21).

Međutim, i iz našeg sekulariziranog i hedonističkog miljea pojavljuju se riječi koje osporavaju opravdanost trke za stjecanjem, a samim time i vrijednost “zemaljskoga blaga”; kulturi imanjanja suprotstavlja se kultura bivstvovanja (usp. E. F r o m m, *Imati ili biti*, Naprijed, Zagreb 1984).

³⁵ *De humilitate* str. 197 - usp. Mt 18,8-9; Mk 9, 43-47. Slično će i Erazmo reći, tj. da nije grijeh posjedovati, nego poročno željeti posjedovati — usp. *Enchiridion*, str. 346.

³⁶ Usp. *Posljednji sud*, str. 197-198. Senekin poticaj da od vlastitih dobara valja najviše cijeniti ono koje može koristiti bližnjemu (*Ep* 88, 30) Marulić pretvara u imperativ, jer u bližnjemu treba gledati Krista.

Iako okrenut prema vječnosti, Marulić ipak ne zanemaruje aktualnu zemaljsku stvarnost pa ohrabruje siromahe, a opominje bogataše zalažući se za dostojanstvenije i pravednije stanje: “Neka ti, kršćanine, ne bude teško siromaštvo. Ono te čini sličnijim Sinu Božjemu negoli bogataša njegovo bogatstvo.”³⁷ “Osvijestite se dakle, bogataši, i porazmislite o zlima koja dolaze od bogatstva, pa se više ne koristite njima za raskoš, nego za darežljivost... Porazdijeli napokon ta propadljiva i prolazna dobra, pa srce svoje uzdigni k onima vječnima koja nikada neće proći.”³⁸ Jer “tko želi biti bogat pred Bogom, neka ne stječe blago za sebe, nego za korist neimaštine drugih. Pred Bogom je bogat tko obiluje djelima ljubavi, a ne tko hodi imućan imutkom”.³⁹

Dakle, niti je bogatstvo u sebi zlo, niti je siromaštvo nešto u sebi dobro, pa prema tome ni svako siromaštvo nije kreposno. Nametnuto siromaštvo, plod društvene nepravde i iskorištavanja protiv kojeg se čovjek buni ne uključuje nikakvu zaslugu. Samo ono siromaštvo koje je dragovoljno prihvaćeno i življeno u poniznosti dostojno je proslavljenja. No, Marulić ne ostaje indiferentan prema patnjama nametnutog siromaštva pa, iako je pripadao povlaštenijem društvenom sloju, bez ustručavanja piše: “Onaj tko pravedno stječe i umjereno troši, neće biti ni bogat ni siromašan... Iz toga se može zaključiti da onaj tko je veoma bogat čovjek ne može biti čestit čovjek.”⁴⁰ Sve kad bismo i prihvatili da je Marulić srednjovjekovni mislilac ne možemo zanijekati trajnu aktualnost njegovih riječi: “Pa ako si imućniji nego što je nužno, a predao si se raskoši i sve trošiš na svoje potrebe, loš si upravitelj. Siromasima, naime, pripada, a ne tebi što je god moglo preostati onomu tko živi umjereno i štedljivo. Tuđim se koristiš kad god sebi više priuštiš nego što treba. Nisi gospodar svega što imaš: što god posjeduješ iznad nužne potrebe, time ti je povjereno da upravljaš, a ne da se bezobzirno služiš.”⁴¹

Zapazimo ovdje Marulićev eklesiološki pristup koji se oslanja na Pavlovu sliku Crkve kao Kristova tijela: “Ako smo svi jedno tijelo, dužni smo suosjećati s onima koje je zadesilo zlo, kao s dijelovima svoga tijela, i starati se za njihov spas ne manje brižno nego što bismo se htjeli starati za svoje kad bi se dogodilo da doživimo isto zlo.”⁴² Marulić zna za ljudski otpor prema darežljivosti pa dodaje: “Da bismo spremnije pomogli siromahu, gledajmo u njemu osobu Kristovu.”⁴³

Nije se ustručavao uputiti žestoku kritiku i pripadnicima posvećenog staleža. On podsjeća kler na njihova Učitelja i poziva da ga se nasljeduje i u nj polažu nade: “Pa ako je Gospodar svega htio živjeti na ovome svijetu u tolikoj oskudici,

³⁷ *De humilitate* 60.

³⁸ *Evangelistar V*, 20 = II, 173-174.

³⁹ *Evangelistar V*, 18 = II, 163.

⁴⁰ *Evangelistar V*, 18 = II, 163. Ovako oštar sud ima i presedane. Bazilije Cezarejski npr. piše: “Ako si od mladosti prakticirao ljubav, dijeleći svakome jednak dio kao i sebi, odakle ti tako veliko bogatstvo?” (*Hom. VII - In divites*)

⁴¹ *Evangelistar V*, 14 = II, 149.

⁴² *Evangelistar V*, 13 = II, 147.

⁴³ *Posljednji sud*, str. 198; usp. *Evangelistar V*, 17.

neka se stide svećenici i neka se crvene biskupi da sebi grade kuće, da ulažu trud u gomilanje novca, da blistaju u skupocjenoj odjeći, da, ukratko, plivaju u svim svjetovnim slastima, a izjavljuju za se da su sluge Kristove.”⁴⁴

Poput starozavjetnog patrijarha, i pored strašnog iskustva blizine turske vojske Splitu, on proročki poručuje: “Ne uzdajte se u novac ni u snage ljudske moći, nego u Gospoda. Budete li, služeći njemu, prezirali, kako ste i dužni, blago koje će propasti, bit ćete jači od svojih neprijatelja jer će vas čuvati i štititi onaj koji može sve. Ako vas bude briga da živite uzdržljivije, da izvršavate zapovijedi Božje, da blago Crkve ne upotrebljavate u svoju korist, nego da ga dijelite potrebnima, Gospodin će vas ili braniti od silovitosti nevjernika ili vas neće braniti. Bude li vas branio, bit ćete sigurni. Ne bude li vas branio, po pretrpljenu mučeništvu bit ćete okrunjeni od Gospodina. Crkva se Božja slavnije gradi na nebu nego što traje na zemlji.”⁴⁵

Za vrijeme u kojem je živio izuzetno revolucionarno zvuče Marulove riječi: “Crkvena dobra pripadaju siromasima.”⁴⁶ Svećenik - osim onoga što mu je nužno potrebno za život - nije njihov posjednik, nego upravitelj.⁴⁷ “Zar ti se ne čini da se za njim (Judom) povode oni koji se zareduju za svećenike, ali ne iz ljubavi prema Bogu, nego da sebi prisvoje crkvena dobra te da se obogate? Zar ne krađu, kao i Juda, oni koji za svoje potrebe troše ono što bi bili dužni dijeliti bijednicima za održavanje života?... Nije ih briga skapa li koji siromah od gladi, smrzava li se polunag, oskudijeva li nemajući neophodne potpore za život. Zar to znači upravljati Crkvom Kristovom ili rastjerivati stado Kristovo trošeći u nasladama ružne raspuštenosti ono što pripada njegovu uboštvu.”⁴⁸

Marulić, dakle, protivno općem držanju, relativizira vrijednost ovozemaljskog blaga, optira za siromaštvo, a to snažno kristološki, ekleziološki i eshatološki fundira: “Nagrade se vječnoga života ne daju za bogatstvo, nego za krepost.”⁴⁹ Raskini okove bezbožnosti, odriješite spona koje pritiskuju, kako bi se, oslobodivši se tereta lakomosti, lagan i čio vinuo u nebo na raširenim krilima obdržavane dobrotvornosti prema siromasima i bio od onih primljen u vječne stanove kojima ovdje učiniš dobro.”⁵⁰ Vječno blaženstvo u društvu svetih u Kristovu kraljevstvu za Marulića je neusporedivo i nesumnjivo vrijednije od trenutačnog uživanja u blagu

⁴⁴ *Evangelistar III*, 27 = I, 337-338; usp. i *De humilitate* 78-79; 88-89; 97-98; 310-311; *Institucija I*, 8; *Parabole*, 43-45...

⁴⁵ *Evangelistar III*, 28 = I, 339.

⁴⁶ Usp. *Institucija I*, 8 = I, 346-347; usp. i B a z i l i j e, *Hom. in illud Luc.*

⁴⁷ *Ev III*, 28 = I, 340. Siromašni duhom smatraju vlasništvo božanskim darom podijeljenim radi braće (Klement A l e k s a n d r i j s k i, *Quis dives salvetur*).

⁴⁸ *De humilitate* 76; usp. *Evangelistar V*, 17.

⁴⁹ Marulić očito zna za Sokratovu misao da se krepost ne rađa iz bogatstva, nego iz kreposti potječe svako bogatstvo i dobro za pojedinca i države (*Apologija* 17), ali sama krepost mu nije cilj nego “propusnica”, jamstvo blažene vječnosti. Istu misao nalazimo i u Erazma, tj. *verus honor non opum, sed virtutis est premium; a summus honos est placuisse Christo* — *Enchiridion*, str. 348.

⁵⁰ *Evangelistar V*, 20 = II, 175 - usp. i *V*, 25.

što ga “izgriza moljac i rđa” (usp. Mt 6, 19). “O, kako li svemu bogatstvu valja pretpostaviti siromaštvo, kako li je ono dragocjenije od svih dragulja kad mu se tolike i takve nagrade (tj. život vječni) obećavaju!”⁵¹ Poticaji su mu ujedno i uzdasi: “Tko je sretniji od onoga komu se u naknadu za zemaljska dobra što ih prezire daju nebeska?”⁵²

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kad se napusti ideološki pristup, držim da je definitivno nadiđena dilema pripada li Marulić srednjem vijeku ili renesansi. Uostalom, nedavno je prof. Tomasović jasno i argumentirano pokazao da i sa stajališta literarnosti, po svestranosti interesa i raznovrsnosti opusa, i po svojoj trojezičnosti i inim obilježjima Marulića s pravom smatramo europskim humanistom.⁵³ Uostalom, teza da renesansa redefinira i zapravo predstavlja afirmaciju čovjeka nije nedvojbeno. Antički orfičko-sokratovski izraz *gnothi se auton* pozivao je na spoznavanje vlastita dostojanstva, ali i vlastite ništavnosti. Kršćanstvo je odgovorilo u tom smislu za čovjeka izuzetno povoljnim učenjem da je čovjekovo podrijetlo i konačno određenje u Bogu, a u skladu s tom ontološkom postavkom (stvoren na sliku Božju) izradilo i etički kodeks. Kršćanski je moral heteronoman, ali time ne i protiv čovjeka, nego naprotiv. Uspostavljena hijerarhija vrednota pomaže mu u postizanju konačnog cilja: vječnog blaženstva u Bogu. S vjerom u Boga paralelno ide i vjera u čovjeka uopće i svakog pojedinca u sama sebe.

Filosofia Maruliana kao *filosofia Christiana* sažimlje u sebi antičku pogansku mudrost, objavu i kršćansku tradiciju te tvori dosljedan sustav u kojem je težište na kršćanskom djelovanju/življenju, dok se ontološke pretpostavke podrazumijevaju. Za Marulića očito nije dostatno prepustiti se pasivnom čekanju Božje milosti, nego se traži vlastiti čovjekov angažman u svagdanjim htijenjima i djelovanjima, što je ne degradacija, nego afirmacija čovjeka ukoliko se prihvaća da je čovjek kovač svoje sreće i da njegovi naponi određuju čak i vječnu sudbinu.⁵⁴ Marulićev je čovjek biće koje nadilazi ovozemaljske granice, biće određeno za vječnost, koja je u konačnici mnogo važnija od zemaljske egzistencije. Stoga čitavu njegovu humanističku filozofiju, njegovu moralku valja promatrati u optici smrti i eshatologije koje relativiziraju zemaljske kriterije i veličine; koje izjednačuju plemića s neplemenitim, bogataša i siromaha, učenog i neukog...⁵⁵ Kristološko-

⁵¹ *Evandelistar III*, 29 - 343-344.

⁵² *Evandelistar III*, 29 = I, 342.

⁵³ Mirko T o m a s o v i ć: “Marulićevo europejstvo”, u: *Colloquia Maruliana VI*, Split 1997, 205-210.

⁵⁴ Usp. Izidora S e k u l i ć: *Mir i nemir*, Nolit, Beograd 1957, 17.

⁵⁵ “Njegova etika sadržava u sebi sve elemente stoičkog rigorizma, platonske objektivnosti i kršćanske heteronomnosti” (V. F i l i p o v i ć, “Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića”, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 8 (1-2) 1983, str. 18).

soteriološko obilježje njegova moralno-didaktičkog nastojanja također je naglašeno ukoliko *sine glossa* shvaća da je jedino siromašni i ponizni Isus put, istina i život za svakog kršćanina.

Marulića se ipak ne može optužiti za radikalni asketizam pa ni u odnosu na zemaljska dobra. Prema njegovu životopiscu, i sam je posjedovao vrlo veliko imanje i savjesno je upravljao obiteljskim poslovima i dobrima. No, kako dalje veli Božićević, naglašeno svjestan kratkotrajnosti života, svoje je misli sasvim usmjerio prema Bogu. Što god je imao, vrlo obilno ali tajno dijelio je siromasima, prosjacima i potrebnima... i sve što mu je ostalo oporučno je namijenio Kristovim siromasima.⁵⁶

Ako i ne prihvatimo bez zadržke Božićevićeve idealizirane stilizacije, držim da se s pravom može reći da je Marulićev stav prema ovozemaljskim dobrima krajnje uravnotežen. On posjedovanje ne osuđuje, niti blago smatra zlom; ali osuđuje trku za stjecanjem kao glavnu životnu preokupaciju i osuđuje blago koje je postalo čovjekov cilj, čovjekov "bog", koji se ispriječio između čovjeka i Boga. On ne zagovara siromaštvo radi siromaštva niti je samo materijalno siromaštvo krepost. Siromaštvo što ga preporučuje siromaštvo je u duhu, sloboda i nenavezanost na dobra koja su samo sredstva, a cilj je život - bivstvovanje - u Bogu ostvarivo jedino nasljedovanjem siromašnoga i poniznog Krista. Kod njega, kako bi rekao Fromm, egzistencijalno imanje /posjedovanje nije bilo u sukobu s bivstvovanjem.⁵⁷

⁵⁶ Usp. "Životopis Marka Marulića Splitsanina što ga sastavi njegov sugrađanin Frano Božićević. S latinskog preveo Vedran Gligo", *Nedjeljna Dalmacija* 19. 12. 1971, str. 12.

⁵⁷ Prema Frommu, "Modus bivstvovanja može napredovati samo u onoj mjeri u kojoj smanjujemo modus imanja tj. nebivstvovanja - prestanka traganja za sigurnošću i identitetom prijanjanjem za ono što imamo i ustrajanjem na našem egu i našim posjedima. 'Biti' zahtijeva napuštanje egocentričnosti i sebičnosti ili, izraženo riječima koje su često upotrebljavali mistici, sebe učiniti 'praznim' i 'siromašnim'" (*Nav. dj.*, 99).

Branko Jozić

EARTHLY GOODS IN MARULIĆ'S THEOLOGICAL HORIZON

An investigation of Marulić's attitude to secular values, or to poverty, is important for consideration of the question of whether Marulić was a Renaissance or a medieval poet and thinker, and for a provision of the answer. His plea for ascetic ideals (poverty, self-denial, restraint, humility) was built on the scriptural and patristic traditions and is another aspect of the effort to live a virtuous and meritorious life. Harking back to Augustine's teaching, according to which the natural place of man is God, man living in a state of perpetual unease until he finds peace in Him, Marulić constructed a doctrine of poverty in which all goods were subordinated to the highest to the Good. Poverty is actually not idealised, not presented as a value in itself, but is a condition of freedom and adherence to Christ who, poor and meek, is the central paradigm of the Christian way of life. Marulić does not stigmatise wealth as an evil, except insofar as it is a barrier to virtuous living, a barrier between Christ and the Christian. The corollary is that unwilling poverty, the mere fruit of social injustice and exploitation, contains no kind of moral merit. The poverty Marulić talks of is primarily of a spiritual nature, the internal stance of freedom and of not being bound to material goods. Nevertheless, Marulić is not insensitive to the concrete social and economic situation, and he uses sharp words to reprimand the rich and encourage them to effective compassion with the poor, while he encourages the poor by drawing their attention to the greater values of what does not pass away, of the eternal life, in the perspective of which Marulić observes the whole of man's brief life in this world. His thought is permeated with general and universal principles, allowing Marulić to transcend the borders of his period, so that he can be said to be not only Renaissance but also contemporary.

